

069:356.33(47):354:355.45(47)

VOJENSKÉ ZDRAVOTNICKÉ MUZEUM MINISTERSTVA OBRANY SSSR

Plk. MUDr. Jan HES, CSc.

Vojenská katedra Univerzity Karlovy v Hradci Králové

Vojenské zdravotnické muzeum ministerstva obrany SSSR je vědeckým zařízením, jehož úkolem je sběr, uchovávání i vyhodnocování památek a dokumentů o činnosti vojenské zdravotnické služby z nejvýznamnějších období jejího vývoje. Zejména se zaměřuje na období vojenského zdravotnictví po Velké říjnové socialistické revoluci a na období Velké vlastenecké války.

Muzeum bylo zřízeno v listopadu 1942 (2).

Původně bylo v Moskvě, od roku 1945 je v Leningradě.

Úkolem muzea je sběr, uchovávání, vystavování a vědecké zkoumání materiálů z rozhodujících období existence vojenské zdravotnické služby Sovětské armády a vojenského námořnictva.

První pokus vytvořit Vojenské zdravotnické muzeum v Rusku je spjat s rokem 1863, kdy bylo při tehdejší Lékařské chirurgické akademii

pod vedením akademika Zablockého-Děsjatovského zřízeno lékařské chirurgické muzeum. Cíle a úkoly tohoto muzea se zaměřovaly hlavně na sběr a demonstrování zdravotnických odsunových prostředků, chirurgických nástrojů a přenosných souborů.

V muzeu byly umístěny exponáty zdravotnického materiálu používaného zejména v zahraničních armádách. Muzeum nepodchycovalo zkušenosti zdravotnické služby ruské armády. V prvních letech své existence bylo doplňováno, ale později bylo zapomenuto. Hlavní příčinou byla skutečnost, že zůstalo stranou od zdravotnického zabezpečení válek, které v onu dobu probíhaly.

V roce 1924 bylo zřízeno Vojenské lékařské muzeum při Vojenské lékařské akademii v Leningradě. Řídila je komise vedená profesorem Turnerem. Na práci komise se účastnil i profesor Chlopin, akademik Zabolotnyj a další. Převažnou část práce při zřizování muzea vykonával profesor Okuněvskij.

V roce 1928 bylo toto muzeum sloučeno s lé-

kařským chirurgickým muzeem, které vzniklo v roce 1863. V roce 1933 byla obě tato sjednocená muzea sloučena s muzeem chirurgické společnosti N. I. Pirogova v jedno Vojenské zdravotnické muzeum. Toto však existovalo pouze dva roky a v roce 1935 bylo rozpuštěno.

Velká vlastenecká válka znovu nastolila požadavek na vytvoření vojenského zdravotnického muzea. Rozmach událostí a bohaté zkušenosti, které získala zdravotnická služba Rudé armády, si vynutily vytvoření zařízení, které by nejen sbíralo a uchovávalo různé materiály, ale zároveň je i připravovalo pro další vědecké zpracování. Proto bylo v druhém roce války, v době, kdy se rozhodoval osud Stalingradu, rozhodnuto vybudovat Vojenské zdravotnické muzeum.

Vojenské zdravotnické muzeum bylo zřízeno rozkazem náčelníka Hlavní zdravotnické správy Rudé armády dne 12. listopadu 1942. Protože tento dokument nebyl dosud u nás publikován, uvádím v překladu jeho podstatnou část.

„Rozkaz náčelníka Hlavní zdravotnické správy Rudé armády ke zřízení Vojenského zdravotnického muzea

12. listopadu 1942

1.

Schvaluje se plán organizace muzea předložený komisí.

2.

Jako řídicí a výkonní pracovníci oddělení muzea se ustanovují:

I. Knihovna	vojenský lékař 1. stupně Bagdasarjan
II. Historie	vojenský lékař 2. stupně Fondaminskij
III. Organizace vojenské zdravotnické služby:	
1. Struktura	brigádní lékař Karpečenkov
2. Kádry	vojenský lékař 1. stupně Volynkin
3. Zásobování	vojenský lékař 1. stupně Timaňkov
IV. Organizace léčebně odsunového zabezpečení bojové činnosti vojsk	brigádní lékař Zavališin
V. Stranickopolitická práce a podíl společenských organizací (Společnost Červeného kříže a další)	brigádní komisař Red'kin
VI. Protiepidemická ochrana vojsk	brigádní lékař Boldyrev
VII. Léčení raněných a nemocných	
1. Chirurgie	sborový lékař Girgolav,
sborový lékař Šamov,
brigádní lékař Entin,
brigádní lékař Němenov,
brigádní lékař Kulikovskij,
brigádní lékař Levit,
brigádní lékař Goriněvskaja,
divizní lékař Kuprijanov,
divizní lékař Achutin,
divizní lékař Jelanskij,
brigádní lékař Banajtis,
divizní lékař Iščenko
2. Vnitřní lékařství	brigádní lékař Vovsi
3. Porodnicko-gynekologická pomoc	vojenský lékař 1. stupně Žordanija

VIII. Zdravotnická protichemická ochrana	brigádní lékař Drugov vojenský lékař 1. stupně Kalmazov
IX. Patologicko-anatomická služba	brigádní lékař Glazunov
X. Vojenská lékařská posudková činnost a péče o invalidy	divizní lékař Molodcov
XI. Zdravotnická statistika	vojenský lékař 1. stupně Fondaminskij
XII. Zdravotnické zabezpečení bojové činnosti vojenského letectva	brigádní lékař Rathaus
XIV. „Leningrad“	brigádní lékař Verchovskij
XV. „Stalingrad“	brigádní lékař Ustinov
XVI. „Sevastopol“	vojenský lékař 1. stupně Sokolovskij

Odpovědní řídící pracovníci Oddělení pro léčení raněných a nemocných brigádní lékař Zavališin, brigádní lékař Verchovskij a brigádní lékař Ustinov mi předloží ke schválení do 30. listopadu návrh na ustanovení jednotlivých výkonných pracovníků.

4.

Ustanovení řídící a výkonní pracovníci neprodleně přikročí ke sběru a odeslání materiálu...

5.

Náčelníkovi Vojenského zdravotnického muzea profesoru Maximenkovi se ukládá spolu s brigádním lékařem Krajvanovem organizovat příjem, evidenci a uložení materiálů.

6.

Hlavní odborníci Rudé armády vydají odborná nařízení hlavním odborníkům frontů i armád o způsobu sběru a zasílání materiálů.

7.

Vojenskému lékaři 1. stupně Volynkinovi se ukládá odeslat k bojující armádě vhodné osoby pro sběr materiálů (lékaře, fotografie, umělce, maskéry atd.) podle dispozic sborového lékaře profesora Ševkuněnka.

8.

Vojenskému lékaři 1. stupně s. Bagdasarjanovi se ukládá rozmnožit plán organizace muzea a rozestlat jej náčelníkům zdravotnických oddělení bojující armády, náčelníkům zdravotnických správ frontů, náčelníkům Třídících odsunových středisek a Místních odsunových středisek.

9.

Náčelníku zdravotnické správy Západního frontu se ukládá předat náčelníkovi muzea prof. Maximenkovi výstavu i budovu, v níž je instalována. Ochrana výstavy i budovy se ukládá náčelníkovi Třídících odsunové nemocnice 260.

Náčelník Hlavní zdravotnické správy sborový lékař SMIRNOV“

Archív Vojenského zdravotnického muzea, f. 2, op. 62 828, d. 1, 11. 3, 4 [originál].

Rozkaz je nesporně velmi zajímavým dokumentem a to nejen pro svůj obsah, ale i formu. Pozoruhodná je stručnost, osoby jsou uváděny pouze příjmením. XIII. oddělení muzea je vynecháno — je možné se domnívat, že bylo určeno pro samostatné oddělení „Moskva“.

V prvních měsících své existence existovalo muzeum jako netabulkové zařízení Hlavní zdravotnické správy Rudé armády. Potřebné kádry byly tabulkově vedeny v některých zdravotnických útvech a zařízeních (Smirnov, s. 512). První tabulky počtů byly schváleny rozkazem zástupce lidového komisaře obrany SSSR 14. února 1943. V těchto tabulkách bylo 11 míst vojenských a 22 míst občanských zaměstnanců vojenské správy (Smirnov, tamtéž).

Zpočátku soustřeďovali pracovníci muzea živelně jednotlivé materiály, které přicházely z jednotlivých frontů i armád. Zpravidla to byly materiály z různých výstavek doprovázejících četné vědeckopraktické konference armád a frontů.

Po krátké době živelného působení přešlo muzeum k cílevědomému, aktivnímu sběru materiálů. Byly zřízeny speciální pojízdné laboratoře a brigády, v nichž byli nejen lékaři, ale i umělci, fotografové atp. Brigády zajížděly s laboratořemi k vojskům, především do vojskového a armádního týlového prostoru. Do muzea začaly přibývat preparáty, fotografie i obrazy ze života zdravotnických útvarů a zařízení Rudé armády. Za tři roky války muzeum shromáždilo

dílo tisíce unikátních patologicko-anatomických preparátů, desetitisíce fotografií, mnoho skic a obrazů, tisíce nejrůznějších dalších materiálů a exponátů. Při muzeu byl vytvořen archiv, který obsahuje obrovské množství výkazových dokumentů zdravotnických zařízení, chorobopisů, časopisů a dalších materiálů, které byly důkladně vyhodnoceny a staly se základem pro rozsáhlé kolektivní dílo „Zkušenosti sovětské medicíny ve Velké vlastenecké válce 1941—1945“.

Koncepce vojenského lékařského muzea nespočívala jen ve sběru, konzervaci, archivaci a v případném pořizování exponátů. Poslání muzea bylo stanoveno tak, že muzeum je povoláno vědecky zkoumat deponované materiály a připravovat je pro další výzkumy jak kolektivní, prováděné centralizovaně, tak i pro individuální hloubkové studie.

Struktura muzea není tvořena pouze skladištními prostory a sály s exponáty. Zahrnuje i vědeckovýzkumná oddělení, laboratoře, speciální dílny, oddělení věnované masové práci (jeho základním úkolem je výchovné působení). Při muzeu je i knihovna, která má ve fondech všechna díla věnovaná otázkám vojenského lékařství včetně rukopisů nevydaných prací. V knihovně jsou rovněž uschovány plakáty a obrazy znázorňující práci zdrav. služby. V muzeu je také oddělení pro zpracování chorobopisů pomocí výpočetní techniky.

Muzeum má rovněž vlastní filmové studio, které vyrábí dokumentární filmy sloužící praktickým potřebám zdravotnické služby. V muzeu probíhají praktická zaměstnání se studenty Vojenské lékařské akademie S. M. Kirova, se studenty lékařských institutů i s různými specialisty.

Ve struktuře muzea je i samostatné informační středisko, které poskytuje informace o raněných a nemocných během války. Význam tohoto zařízení byl mimořádně velký již v době války a první roky po válce. Toto středisko poskytlo přes 3 milióny informací o osudech raněných a nemocných z dob války.

Muzeum bylo v Moskvě do 1. dubna 1945. Poté bylo přemístěno do Leningradu. V poválečných letech byla pro ně vystavěna nová budova, jejíž průčelí zdobí reliéfy N. I. Pirogova, S. P. Botkina, I. P. Pavlova, Z. P. Solověva a N. N. Burdenka.

V současné době (v r. 1980) je ve sbírkách muzea asi 75 000 exponátů, na 140 000 fotografií a negativů, unikátní kolekce patologicko-fyziologických preparátů.

V archivu muzea se uchovávají milióny nejrůznějších dokumentů, zejména: chorobopisy, materiály vojenských lékařských komisí, evidenční a výkazové dokumenty zdravotnických praporů, nemocnic armádní i frontové podřízenosti, ale i nemocnic týlu země, které sloužily za války pro doléčování raněných a nemocných. Samozřejmě jsou mezi nimi i základní dokumenty zdravotnických oddělení armád, zdravotnických správ frontů nebo Hlavní zdravotnické správy (plány zdravotnického zabezpečení, pra-

covní mapy, operační dokumenty, vydané rozkazy, směrnice atd.). Všechny tyto dokumenty sloužily jako nezbytný materiál pro zpracování zmíněného již díla „Opyt sovětskoj vojennoj medicíny v godach Velikoj otečestvennoj vojny 1941—1945“), ale i šestidílného Encyklopedického slovníku vojenského lékařství a řady historicko-memoárových prací i vědeckých monografií. Mimo jiné bylo na základě archivovaných materiálů napsáno přes 300 doktorských a kandidátských disertací, vydáno 27 sborníků vědeckých prací, napsáno přes 1000 vědeckých sdělení.

Vědečtí pracovníci muzea pokračují spolu s pedagogickým sborem Vojenské lékařské akademie S. M. Kirova ve studiu a zobecňování zkušeností zdravotnické služby z období Velké vlastenecké války i v poválečných letech.

Stálá expozice muzea byla otevřena v roce 1951. Nyní se nachází v 37 sálech a ve 3 galeriích. V sálech a galeriích je přes 10 000 exponátů. Exponáty jsou vystaveny ve třech částech:

1. Historie vývoje národního (ruského a sovětského) zdravotnictví;
2. Vojenské zdravotnictví za Velké vlastenecké války;
3. Zdravotnická služba ozbrojených sil SSSR v současnosti.

Přehledně je ukázána činnost Komunistické strany i V. I. Lenina při organizování sovětského zdravotnictví a vojenského zdravotnictví. Jednotlivé dokumenty ukazují soustavnou péči KSSS a sovětské vlády o zdraví lidu a příslušníků armády a námořnictva.

V posledních letech byla zpřístupněna celá řada exponátů o spolupráci zdravotnických služeb bratrských armád států spojených ve Varšavské smlouvě. Rovněž byly doplněny exponáty o městech — hrdinech SSSR Novorosijsku a Kerči. Byl zřízen zcela nový sál „Lékařství a kosmos“.

Popularita muzea roste rok od roku. Za posledních 10 let navštívilo muzeum přes 3 milióny osob. Muzeum se stalo výukovou základnou VLA S. M. Kirova, lékařských fakult i učilišť Leningradu.

V muzeu pracují zkušení lékaři jako průvodci. Z valné části jsou to důstojníci zdravotnické služby v záloze. Jako průvodci jsou rovněž i občanští pracovníci vojenské správy.

Na půdě muzea se pořádají nejrůznější setkání a besedy se zasloužilými pracovníky zdravotnické služby i s představiteli současné vojenské zdravotnické služby. Při setkáních se promítají filmy s vojenskozdravotnickou i vlasteneckou tematikou. Pravidelnými návštěvníky jsou posluchači Vojenské lékařské akademie S. M. Kirova i lékařských institutů z Leningradu i z jiných měst SSSR.

Pracovníci muzea ve značné míře působí propagačně, zejména ve vojenských útvech a vojenských výukových zařízeních nejrůznějšího druhu. Pro tyto instituce připravují řadu putovních výstav. Značný zájem vzbudila výstava věnovaná 30. výročí vítězství sovětského lidu ve

Velké vlastenecké válce, výstava k 60. výročí Velké říjnové socialistické revoluce i k 60. výročí vzniku Sovětské armády a námořnictva.

Výstava „Zdravotničtí pracovníci v letech Velké vlastenecké války“ byla s úspěchem instalována v pavilonu „Zdravotnictví SSSR“ na stálé výstavě Úspěchů národního hospodářství SSSR v Moskvě. Tato výstava byla oceněna čestnou cenou hlavního komitétu Výstavy úspěchů národního hospodářství SSSR.

Rozpracování a vydávání příruček, názorových pomůcek sloužících zdravotní výchově a zdravotnické přípravě vojsk okruhů a skupin vojsk i flotil je nemyslitelné bez účinné pomoci a poskytování potřebných materiálů muzeem. Během posledních pěti let bylo například připraveno a vydáno muzeem 21 titulů brožur a 20 diafilmů a bylo uspořádáno 61 fotovýstav. Tyto materiály se rozesílají vojskům a zdravotnickým zařízením Sovětské armády a námořnictva.

Muzeum je členem Mezinárodní asociace muzeí zbraní a dějin vojenství, zřízené při UNESCO.

40 let trvání Vojenského zdravotnického muzea jednoznačně prokázalo správnost a užitečnost zřízení této instituce jak pro zdravotnickou službu Ministerstva obrany SSSR, tak i pro zdravotnické služby armád států Varšavské smlouvy.

Literatura

1. Velká sovětská lékařská encyklopedie, 2. vydání, díl 5., Moskva 1957.
2. Marasanov, R. A.: Chranitel relikvij i propagandist slavných tradicij vojennoj mediciny. Vojenno-meditsinskij žurnal, 1978, č. 2.
3. Smirnov, J. I.: Vojna i vojennaja medicina, 2. vydání, Moskva, Medicina 1979.
4. Sborník dokumentů: Zdravoochraněniye v gody Velikoj otčestvennoj vojny 1941—45. Moskva, Medicina 1977.